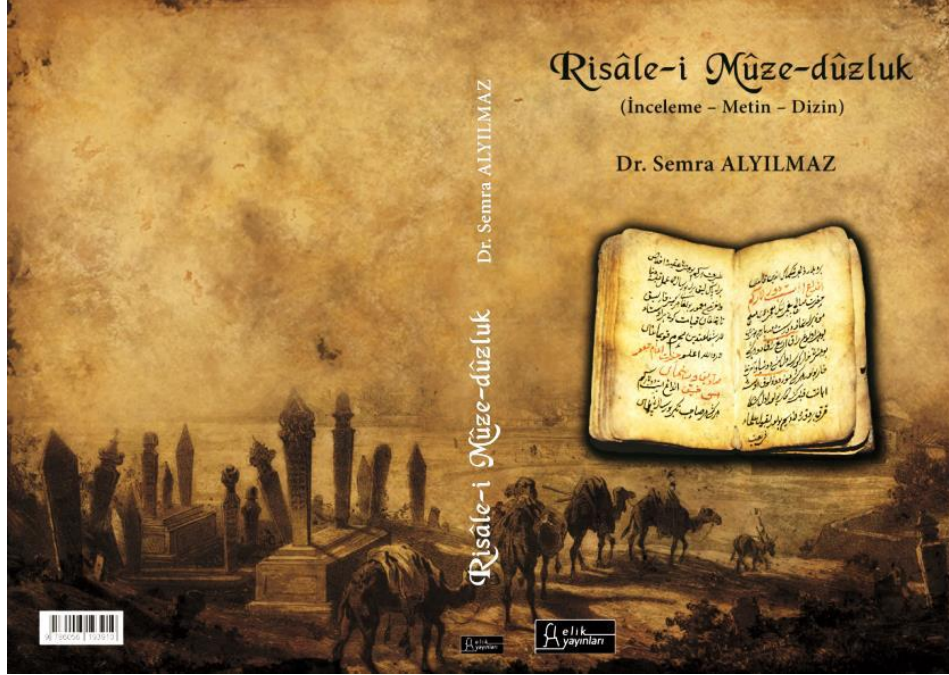

“RİSÂLE-İ MÛZE-DÛZLUK” ÜZERİNE
ABOUT “RİSÂLE-İ MÛZE-DÛZLUK”

Ahmet DEMİRTAŞ*

Resim 1: Kitaba ait kapak görüntüsü

“Çizmecilik / Ayakkabıcılık (Mesleğinin) Kitabı / Kitapçığı” şeklinde anlamlandırılan “Risâle-i Mûze-dûzluk” adlı eser üzerinde yapılan çalışma¹, “İnceleme”, “Metin” ve “Dizin” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Ahilikle, fütüvvetle ve ayakkabıcılıkla ilgili fotoğraflarla da desteklenerek zenginleştirilen çalışmanın “İnceleme” bölümünde ilk önce eserin genel özellikleri, eserin içeriği ve eserin önemi üzerinde durulmuş, sonra eserin yazım ve dil bilgisi özellikleri değerlendirilmiştir.

Ayakkabıcılık mesleğinin öncülerinin, geçmişinin ve ilkelerinin dinî-ahlaki değerlerle bütünleştirilerek bazen tahkiye yoluyla bazen diyaloglarla bazen de soru cevap yoluyla anlatıldığı manzum bir eser olan “Risâle-i Mûze-dûzluk”, ahilik ve fütüvvet teşkilatlarının el kitabı / nizamnamesi niteliğindeki bir öğreti eseri olan fütüvvetname tarzında yazılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ahmet_demirta@yahoo.com

¹ Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-i Mûze-dûzluk (inceleme-metin-dizin)*. Ankara: Elik Yayınları, XII+335 s.

Çin Halk Cumhuriyeti Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'deki bir sahafa Hoten'den getirilerek satılan ve tek nüshası da özel bir koleksiyonda korunan “Risâle-i Mûze-dûzluk”, talik hat ile yazılmış 23 varaklık bir eserdir. Eserin müellifi, müstensihi ve istinsah tarihi hakkında bir bilgiye ulaşılamadığını belirten yazar, eserin dil özelliklerinin, içeriğinin, yazıldığı kâğıt ve mürekkebin niteliğinin, bu eserin 17. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında, yani “Çağatay Türkçesinin Klasik Sonrası Devri”nde yazılmış olabileceğini söyler.

Eserin içeriğini beş ana konu teşkil eder: Hazret-i Salih Peygamber ve Mucizesi, “Risâle-i Mûze-dûzluk”un Meslek Erbabı İçin Gerekliliği, Usta Ali'nin “Risâle-i Mûze-dûzluk”u Satın Alışı ve Onun Adına Hac Görevinin Yerine Getirilişi, Mûze-dûzluk Mesleğinin ve Bazı Mesleklerin Öncüleri, Mûze-dûzluk Mesleğinin Hükümleri.

Eser, Anadolu sahasındaki türdeşleriyle pek çok açıdan benzer ve ortak özellikler taşımaktadır. Özellikle ahilik ve fütüvvet teşkilatlarının gelişme ve yayılma alanlarına dair verilen bilgiler, dinî, sosyal ve kültürel hayatımıza ait bazı hususları yeniden gözden geçirmemize vesile olacak önemli bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Türü, konusu, şahıs kadrosu, olay örgüsü ... *vd.* dikkate alındığında “Risâle-i Mûze-dûzluk”un Türk kültürü, yaşayışı ve inancı açısından farklı bir yere ve öneme sahip olduğunu belirten yazar, eserin dinî, sosyal ve kültürel bakımdan önemli olduğu kadar dil ve üslup bakımından da önemli olduğunu dile getirir. Eserde kullanılan Türkçe söz varlığı, dönemin Karluk, Kıpçak ve Oğuz grubuna ait Türk lehçe ve ağzlarını konuşan her bireyin anlayacağı niteliktedir.

Yazım ve dil bilgisi özellikleri bölümünde, öncelikle eserdeki ünlülerin ve ünsüzlerin yazım özellikleri ortaya konulmuştur. Dil bilgisi özellikleri ise *Ses Bilgisi, Kavramların İşaretlenmesi, İsim ve Fiil Tabanları, Kavram İlişkileri* ve *Cümle* başlıkları altında incelenmiştir.

Ses Bilgisi bölümünde kalınlık-incelik uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu ve ünsüz uyumu yanında, eserde ünlüler ve ünsüzlerle ilgili tespit edilen ses olayları değerlendirilmiştir.

Kavramların İşaretlenmesi bölümü üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü teşkil eden kök veya köken hâlindeki kavram işaretleri alt bölümünde, eserin ahlaki ve dinî içeriği sebebiyle Arapça ve Farsça sözcüklere sıkça yer verildiği, ancak geniş halk kitlelerine ulaşmak hedeflendiğinden bu sözcüklerin anlaşılabilirlik oranının yüksek olduğu belirtilir. Gövde hâlindeki kavram işaretleri alt bölümünde, Türkçenin yapım ekleriyle türetilmiş sözcükler yanında Arapça ve Farsça eklerle türetilmiş sözcükler de değerlendirmeye alınmıştır. Birden

fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleri alt bölümünde, Türkçenin kavramları işaretlerken başvurduğu sözcük tabanlarından yapım ekleriyle yeni kavramları adlandırma yönteminin yetersiz kaldığı durumlarda sözcük öbeklerinden yararlanıldığı vurgulanmış ve eserde tespit edilen sözcük öbekleri sınıflandırılarak gösterilmiştir.

İsim ve Fiil Tabanları başlığı altında, çekimlenmek üzere isimlerin teklik ve çokluk, fiillerin de olumluluk ve olumsuzluk şekillerine girerek sözcük tabanı hâline gelen biçimlerinin eserdeki örnekleri incelenmiş, hem morfolojik hem semantik ve hem de sentaktik yöntemle çokluk yapılan sözcükler üzerinde durulmuştur.

Kavram İlişkileri bölümünde çekimli yapılar incelenmiş, isim çekimleri başlığı altında iyelik ve iyelik çekimi ile hâl kategorisi ve hâl ekleri üzerinde durularak metindeki iyelik ekleri ve hâl ekleriyle çekimlenmiş bütün örnekler sınıflandırılmış bir biçimde ortaya konulmuştur. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin bütün kullanımları fiilimsiler başlığı altında, belirtili isim tamlamaları ve belirtili (belirtme) sıfat tamlamaları da belirtili tamlamalar başlığı altında ele alınmıştır.

Cümle bölümü cümlenin ögeleri, yapılarına göre cümleler, yüklem türüne göre cümleler ve anlamlarına göre cümleler şeklinde tasnif edilmiştir. “Risâle-i Mûze-dûzluk” adlı eserdeki cümle ögelerini incelerken yazar, Dr. Cengiz Alyılmaz’ın “Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi” adlı çalışmasının ilgili bölümünü esas aldığı ifade etmiştir.

Cengiz Alyılmaz “Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi”inde, “yapım eki, çekim eki, edat gibi görev elemanları; kök, köken, gövde, kelime grubu, cümle gibi anlam elemanlarıyla birlikte kullanımları ve bu kullanımları sonucunda kazandıkları değerleri bakımından ele alınıp incelendi. Netice itibarıyla da Orhun Yazıtları’nın anlam ağırlıklı sistematik söz dizimi ortaya çıkmış oldu” diyerek, söz dizimi çalışmalarında o güne kadar yapılanların genellikle şekli esas aldığı, ancak şeklin anlama hizmet ettiği ölçüde değer kazandığını dile getiriyordu.²

“Risâle-i Mûze-dûzluk” adlı eserde geçen cümlelerin ögeleri de “şekil anlama hizmet ettiği ölçüde değer kazanır” prensibinden hareketle, seslenme / hitap tümleci, özne, nesne, zaman tümleci, yer tümleci, ayrılma tümleci, yönelme tümleci, sebep tümleci, nasıllık tümleci, vasıta tümleci, karşılıklılık tümleci, sınıflandırma tümleci, görelilik tümleci, hedef tümleci ve yüklem şeklinde sınıflandırılarak dikkatlere sunulmuştur.

² Alyılmaz, C. (1994). *orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. s. XX.

Türkçenin cümle yapısı ve cümle türleri ile ilgili araştırmacılar arasında bir görüş birliğinin bulunmadığını, bu yüzden bu konudaki eserlerde birbirinden farklı görüşler ve tasnifler yer aldığını, ancak eserlerdeki ortak görüşlerden hareketle “Risâle-i Mûze-dûzluk”ta ön plana çıkan cümle yapılarına ve türlerine yer verildiğini ifade eden yazar, yapılarına göre cümleleri basit ve birleşik olmak üzere ikiye; birleşik cümleleri de şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, sıralı birleşik cümle ve bağlı birleşik cümle şeklinde beş grupta ele almıştır.

Yüklem türüne göre cümleler fiil cümlesi ve isim cümlesi şeklinde iki kısımda, anlamına göre cümleler ise olumlu cümleler, olumsuz cümleler, ünlem cümleleri, emir cümleleri ve soru cümleleri şeklinde beş kısımda incelenmiştir.

Çalışmanın “Metin” bölümü, Arap harfleriyle yazılmış “Risâle-i Mûze-dûzluk”un sadece çevriyazı (transkripsiyon) ile Türkçeye aktarılmasından ibaret değildir. Çalışmadan yararlanacaklara kolaylık sağlamak amacıyla eserin tıpkıbasımı, yorumlu yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesine aktarımı bir arada dikkatlere sunulmuştur. Bu yaklaşım, bir tarihî metin çalışma usulü³ olarak göze çarpan çok önemli bir özelliktir ve tarihî metin çalışmalarında izlenmesi gereken bir yolu göstermektedir.

Çağatay Türkçesinin söz varlığına önemli katkılar sağlayan “Dizin” bölümünde, “Risâle-i Mûze-dûzluk”un söz varlığı ve bu söz varlığının görevli birimlerle kullanılan biçimlerinin geçtikleri yerler (varak numaraları) toplu bir şekilde ortaya konulmuştur. Söz varlığı anlamlandırılırken, ilgili sözcüğün öncelikle metindeki anlamı göz önünde bulundurulmuştur. “Dizin”in sonunda, “Risâle-i Mûze-dûzluk”ta geçen ayet ve dualarla ilgili ayrı bir bölüm bulunmaktadır.

Esas itibarıyla, yapılan çalışmanın yararlanılan kaynaklarını gösteren “Bibliyografya”, yirmi yedi sayfalık hacmiyle Çağatay Türkçesi üzerine çalışma yapmak isteyen herkese yol gösterecek niteliktedir.

Çağatay Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar içerisinde önemli bir yere sahip olan ve eserin değerlendirilmeye alınıp incelenmeyen hiçbir yönünün bırakılmadığı bu çalışmayla, hem “Risâle-i Mûze-dûzluk” Semra Alyılmaz tarafından bilim dünyasına kazandırılmış, hem de tarihî metin çalışmalarında kullanılabilecek bir örnek çalışma ortaya konulmuştur.

³ bk. Tulum, M. (2000). *Tarihî metin çalışmalarında usul*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tulum, M. (2000). *Tarihî metin çalışmalarında usul*. İstanbul: Deniz Kitabevi.